

Proiecții asupra spațiului concentraționar în *Eu și lumea* de Alexei Marinat
(Projections of the Concentrationary Space in *Me and the World*
by Alexei Marinat)

SVETLANA MELNIC *

Abstract: This article approaches the theme of concentrationary space, a less discussed topic in the detention memoirs, a genre dominated by the uncertainty of the dissident-protagonist and by the Communist imprisonment regime. The main coordinates of the concentrationary communist universe Alexei Marinat's *Me and the World* are highlighted by trying to recreate the Bessarabian Gulag memory and the oppression of the Communist regime characterizing that period. The artistic devices point at the coordinates of the concentrationary space and at the documentary and survival purpose, primarily pursued by the author. The article also seeks to analyse the stylistic register used by Alexei Marinat, which is a way of highlighting the concentrationary reality.

Keywords: *memoirs, detention, concentrationary universe, concentrationary space, chronotope*

Atracția cititorului de astăzi pentru literatura memorialistică de detenție nu mai trebuie demonstrată. Reprezentând o bogată sursă documentară, obiectul memoriilor, jurnalelor, interviurilor și al literaturii concentraționale, în general, rămâne a fi experiența traumatică a subiectului în cea mai dificilă perioadă a guvernării comuniste, „o lecție despre suferințele îndurate în spațiul carceral”¹.

Literatura închisorilor comuniste din Basarabia ne pune la dispoziție o serie de actori care reprezintă profiluri umane bine conturate, personalități politice, intelectuali, oameni simpli, ale căror destine sunt puternic marcate de regimul ostil, de realitatea istoriei postbelice. Analizând modul în care aceste narațiuni carcerale își construiesc spațiile literare, vom observa că acestea iau forma unui univers concentraționar încâtușat, circumscris în coordonatele sale specifice.

În timp ce succesiunea de evenimente și *timpul* tradițional au făcut mereu parte din studiul narațiunii, *spațiul* a fost mai puțin discutat, rămânând a fi un concept analitic mult mai evaziv. Mihail Bahtin a fost printre primii care au încercat să dezvolte conceptul de *cronotop* sau *spațiu temporal* ca o modalitate de a conceptualiza interpelarea timpului și a spațiului. În studiul „Formele timpului și ale cronotopului în roman” publicat în 1975, M. Bahtin abordează conceptul de *cronotop artistic literar*, oferind cititorului prilejul de a reflecta asupra fundațiilor filosofice și științifice ale gândirii contemporane despre spațiu și spațialitate.

Noi înțelegem cronotopul ca o categorie a formei conținutale în literatură. În cronotopul literar artistic are loc contopirea însemnelor spațiale și temporale într-un întreg concret și plin de sens. Timpul, aici, se condensează, se comprimă, devine plastic-vizibil, spațiul însă capătă dinamism, absoarbe mișcarea timpului, a subiectului, a istoriei. Însemnele timpului se relevă în spațiu, iar spațiul capătă sens și este măsurat prin timp. Intersectarea seriilor și contopirea însemnelor temporale și spațiale constituie caracteristica cronotopului artistic².

Obținând diverse conotații, conceptul de cronotop a fost preluat cu succes de mai multe domenii în afara științelor literare. Filosoful Michel Foucault a elaborat conceptul de

---

* Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova.

¹ M. Hulber, *Memorialistica deținuților postbelice românești*, Editura Ratio et Revelatio, Oradea, 2015, p. 9.

² M. Bahtin, *Probleme de literatură și estetică*, traducere de N. Iliescu, prefață de Marian Vasile, Editura Univers, București, 1982, p. 295.

heterotopie în geografia umană pentru a descrie locurile și spațiile care funcționează în condiții non-hegemonice. Acestea sunt spații de alteritate, care sunt irelevante, fizice și totodată mentale. Foucault contestă noțiunea tradițională de timp liniar, afirmând despre conceptele timpului că au fost înțelese în diferite moduri, în diferite circumstanțe istorice. Cu toate acestea, Foucault menționează că „nu este posibil să nu luăm în considerare intersecția fatală a timpului cu spațiul”³. Autorul identifică două spații unice: utopiile (spații fundamentale ireale) și heterotopiile (spații reale). Conform lui Foucault, toate culturile sunt heterotopii care oferă două categorii în aplicarea conceptului respectiv: heterotopia crizei și, respectiv, abaterile. Primul se referă la locuri sacre și interzise. Al doilea se referă la locurile în care oamenii sunt plasați atunci când nu se conformează normelor, inclusiv spațiile concentraționare și penitenciarele.

Referindu-ne la heterotopia abaterilor lui Foucault și revenind la cronotopul lui Bahtin „ca materializare principală a timpului în spațiu” care „constituie centrul concretizării plastice, al întregului roman”⁴, ajungem la concluzia că ar fi bine-venită o analiză a textelor din perspectiva construcției și funcției spațiului narativ, care modelează universul concentraționar, contribuind la actul creației artistice exprimate prin imagini.

Spațiul este interpretat diferit ca fiind absolut, relativ, relațional, estetic, material, experimental, social, topologic, constant, izolat, carceral etc. *Spațiul concentraționar* este unul cu totul particular, este un spațiu al unei lumi identificate cu o realitate istorică, un spațiu al torturii, al represiunii politice, un spațiu al propriului adevăr. Infernul concentraționar își are propriile reguli, explorând biografiile disidenților în contextul lor istoric, cultural și intelectual.

Majoritatea scrierilor memorialistice de detenție își mărturisesc intenționalitatea prin aducerea mai aproape de cititor a experienței carcerale angoasante, reci și opresive. Aceași intenționalitate poate fi urmărită și în lucrarea *Eu și lumea* de Alexei Marinat, unde autorul basarabean se adresează posterității, face apel la conștiința cititorului, îl face să cunoască adevărul sumbru al deportărilor și închisorilor comuniste. Deși lucrarea debutează cu publicarea jurnalului intim, autorul își descrie experiența subsidiară în următoarele douăzeci de capitole de memorii care descătușează actul dramatic al rememorării. Formulele narative diferite la care recurge autorul poartă amprenta autenticității și a spiritului confesiv. În acest sens, facem apel la o declarație făcută de A. Marinat, declarație care face corp comun cu prezenta lucrare, împreună cu prefețele, cuvintele-cheie, preambulurile de diferite tipuri:

27 mai 1947 – La această dată jurnalele intime „Eu și lumea” se întrerup. A doua zi am fost arestat de către organele de securitate din Chișinău. Au fost făcute percheziții în camera unde am trăit la gazdă și au fost găsite cele trei caiete ale jurnalelor intime... După felul cum s-au făcut perchezițiile, am înțeles că organele de securitate știau de jurnalele mele. Pe urmă am aflat că au fost și fotografiate⁵.

Ritmul trăirii opresive a scriitorului-disident s-a răsfrânt în cuvintele așternute în *Eu și lumea*, mai ales dacă ne întoarcem la geneza acestei lucrări și la traseul halucinant pe care l-a traversat autorul după confiscarea manuscrisului. Fiind conceput în clandestinitate, jurnalul lui Marinat își asumă riscul aventurii de a așterne pe hârtie ororile regimului torționar. Din această perspectivă, jurnalul ar fi putut fi considerat doar o carte de sertar, o carte concepută doar pentru autorul însuși, o revendicare a anilor de detenție și privațiune? Răspunsul este greu de identificat. Cu toate acestea, autorul memoriilor dramatice mărturisește că cititorul este mereu interesat de universul interior al actorului principal:

³ „...it is not possible to disregard the fatal intersection of time with space” (M. Foucault, „Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias”, în Neil Leach (ed.), *Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory*, Routledge, New York, 1997, pp. 330-336).

⁴ M. Bahtin, *Probleme...*, ed. cit., p. 482.

⁵ A. Marinat, *Eu și lumea: proză documentară*, Uniunea Scriitorilor, Chișinău, 1999, p. 20.

...mai puțin ne interesează exteriorul... vrem să cunoaștem lumea interioară a eroului, sufletul... spre ce tinde, ce nu se poate împăca și fără ce nu poate trăi, vrem să urmărim lupta eroului pentru ideal și vrem să știm cât mai concret care este idealul lui...⁶

Memoriile deținutului Marinat reunesc sinceritatea falsă a istoriei, securității, represiunii, legii și sinceritatea adevărată a autorului, acesta din urmă fiind obligat să stabilească un contract individual cu cititorul privind veridicitatea și autenticitatea evenimentelor dramatice trăite. *Eu și lumea* se caracterizează printr-o viziune incluzivă, o amintire care se concentrează mai puțin pe urmărirea faptelor și mai mult pe dezvoltarea și reconstrucția unei piste interioare. Practicile de încarcerare, descrise în lucrare sub aspectul unui spectacol macabru, sunt pătrunse de un fior de groază, în efortul de a șterge identitatea individului pe toate căile posibile. Aidoma unei arene a cercului infernal, spațiul carceral este conceptualizat drept recunoaștere personală a condiției încarcerării într-un orizont metamorfozat. Marinat cercetează abilitățile condamnaților de a face față regimului carceral dur în funcție de vârsta lor și de conștientizarea autodistrugerii.

Tempul carceral este conceput în lucrare din perspectiva variației și efectului diferitelor durate de încarcerare particulare asociate trecerii timpului. Încarcerarea persoanelor în diverse stadii ale vieții este rememorată diferit din perspectiva interiorizării și filtrării personale a senzațiilor și a trăirilor deținuților, coordonate primordiale ale spațiului concentraționar, identificate și de geograful Dominique Moran⁷. Din această perspectivă interdisciplinar-interpretativă, spațiul concentraționar se coagulează în jurul preocupării lui Marinat asupra condiției de deținut încarcerat:

...Aici, la kilometrul 152... la colonia 010 a început viața mea în lagăr... nu am nume. Am doar un număr, în vopsea neagră, cusut pe haine, pe chipiu și pe pantaloni „R-886”⁸

Introducerea lucrării *Pe traseul siberian* a aceluiași autor ne dezvăluie:

Zilnicele intitulate *Eu și lumea*, sau jurnalele intime, cum le-aș mai spune, au fost concepute încă din tinerețe, pe când eram pe front, dar carnetul în care-mi făceam notițele și pe care-l țineam în buzunarul tunicii mi-a fost confiscat de către căpitanul Mureașov, șeful Serviciului Contraspionaj „SMERȘ” al brigăzii 2 separate de artilerie antitanc, din care făceam parte, fiindu-mi interzis de a face orice fel de notițe personale, întrucât mă aflam pe linia întâi, și, adică, puteau să nimerească la inamic. Am fost strict prevenit să încetez, altfel...⁹

Concepută pentru a restabili fluxul spontan al conștiinței, lucrarea reprezintă o sinteză acribioasă a infernului concentraționar, proiecții ale torturii carcerale în teroarea diferitelor închisori. Utilizarea curentă a prezentului nu este făcută aleatoriu de către autor, aceasta fiind legată de convenția jurnalului. Cu toate acestea, A. Marinat recurge și la documentarea evenimentelor la trecut, având un profund caracter testimonial și individualizând totodată stilul memorialistic pentru care optează. Și acest lucru poate avea explicația în evenimentele consemnate retrospectiv, cărora autorul le-a fost martor: „Vorba e că deținuții, când erau aduși sau scoși din zona lagărului, încăpeau pe mâna escortei care avea un formular al deținutului cu datele cele mai necesare pentru a identifica persoana”¹⁰.

Avalanșa descrierilor suferințelor suportate capătă proporții atunci când autorul-martor impune o conștientizare a situației infernale create de către sistemul totalitar și a condiției umane de deținut: „Mai bine m-ar fi bătut. Bătaia o suporti mai ușor... pe când în modul acesta te torturează cu picătura chinezească”¹¹. Autorul se regăsește în matricea firească a

⁶ A. Marinat, *Eu și lumea...*, ed. cit., p. 16.

⁷ D. Moran, „Carceral Geography and the Spatialities of Prison Visiting: Visitation, Recidivism and Hyperincarceration”, *Environment and Planning, D: Society and Space*, 2013, vol. 31, nr. 1, pp. 174-190.

⁸ A. Marinat, *Eu și lumea...*, ed. cit., p. 93.

⁹ *Ibidem*, p. 74.

¹⁰ *Ibidem*, p. 54.

¹¹ *Ibidem*, p. 23.

torturii, aceasta oferindu-ne posibilitatea nuanțării faptului că uitarea nu s-a așternut peste acele clipe de groază.

Așezat în miezul rememorării, universul concentraționar cuprinde dictatura, experiențele carcerale narate în această lucrare, legate de evenimentele violente trăite de narator. Reperle centrale ale universului carceral la Marinat înregistrează aceleași constante observate la scriitorii memorialiști: experiența și emoțiile în timpul încarcerării, strategia de supraviețuire, viața în celulă, manifestările afective, negarea și conversa. Lucrarea se impune prin estetica autoprezentării și rezistenței, memoriei individuale și colective, experienței și mărturiei unei traume. Ea dezvăluie violările ascunse ale drepturilor umane și aduce în lumină relația problematizată dintre narativ, limbă și reprezentarea torturii. Subiectul central include, de asemenea, politica amintirilor și politica reprezentării, precum similar se discută estetica fericirii carcerale, rolul spectacolului în sistemul criminal judiciar, intersecția închisorii, literaturii și tăcerii.

Universul concentraționar a devenit definitiv pentru memoriile lui A. Marinat din perspectiva mai multor aspecte:

(1) Reprezentativitatea – atitudinea participativă a autorului-deținut: „Eu stau în subsol, fără lumină de zi; numai becul electric, galben ca o lămâie răsoaptă, stă înfipt în ochii mei – unicul obiect care mijeste și care pare că se mișcă câteodată”¹².

(2) Exilul geografic – „așteptările pentru «etapă» erau cele mai istovitoare. «Etapă» înseamnă drumul pe care trebuie să-l faci pușcărișul spre lagăr, spre acea îndepărtată stea rece care îl așteaptă și despre care nu are închipuire nici măcar în ce parte a lumii se află... și iată, te află într-o celulă de tranzit a închisorii. Aștepti cu săptămânile...”¹³. Exilul geografic este conceput în exclusivitate din perspectiva practicilor spațiale, de ordonarea timpului și spațiului carceral. O literatură a confesiunii ia naștere aici, memorialistul scriind

din nevoia de a se vindeca de umilințele trecutului, de a se elibera de sub forța răului sau, pur și simplu, pentru a înțelege mai bine premisele condamnării sau ale unor experiențe spirituale neobișnuite... Prin mărturisire, memorialistul are conștiința îndeplinirii unei datorii etice față de posteritate, dar mai ales față de sine însuși. Prin scris, mărturisitorul se salvează din iașul unor amintiri dureroase despre spațiul concentraționar și reface firele destrămate ale vieții sale¹⁴.

„Geografia” carcerală capătă valențe și mai vibrante atunci când călătoria spre penitenciar are menirea să creeze un spațiu de reflecție asupra condiției umane, spațiu de regret al acțiunilor anterioare săvârșite, așa încât condamnatul să ajungă „transformat” prin intermediul teribilei torturi de-a lungul drumului spre Ozerlag. Acest traseu este confirmarea pierderii libertății acțiunilor, a pierderii sinelui anterior, schimbat prin traiectoria transformării penale. De aici înainte, viața va fi trăită *în masă*, dar totuși într-o colonie izolată. Folosirea exilului geografic ca formă de pedeapsă ne reamintește de metafora lui Al. Soljenițin, *Arhipelagul Gulag*¹⁵, sau de acea „îndepărtată stea rece” a lui A. Marinat „despre care nu are închipuire nici măcar în ce parte a lumii se află: la Nord sau la Est? Cu precizie se știe doar că nu la Vest și în nici un caz la Sud”¹⁶. Atunci când sunt trimiși în regiuni îndepărtate, spațiul geografic izolat exacerbează problemele cu care se confruntă deținuții în menținerea relațiilor familiale, sociale, rezistarea față de sentimentul de pierdere, înstrăinare și izolare pe care îl aduce încarcerarea.

(3) Violența și coerciția politică – procedurile de arestare, smulgerea confesiunilor și condițiile de viață din închisori și lagărele de muncă, ducându-ne asociativ spre reconsiderare a realității carcerale, spre dureroasele hățșuri ale existenței deținutului.

¹² *Ibidem*, p. 21.

¹³ *Ibidem*, p. 37.

¹⁴ M. Hulber, *Memorialistica...*, ed. cit., p. 15.

¹⁵ Al. Soljenițin, *Arhipelagul Gulag*, Editura Univers, București, 1997.

¹⁶ A. Marinat, *Eu și lumea...*, ed. cit., p. 37.

Ostilitatea regimului politic pune în prim-plan experiența spațiului concentraționar atât în ceea ce privește deplasarea individului în și din spațiul respectiv, cât și experiența în cadrul acestuia, acțiunea fizică a autorității penale în cadrul închisorii. Controlul în închisoare este exercitat prin supunerea *temporală*, care limitează abilitățile deținuților de a lua decizii cu privire la activitățile acestora, deși pentru Marinat încarcerarea într-un spațiu politic circumscris s-a dovedit a fi probabil cel mai semnificativ.

(4) Natura represiunii – fragmente informative despre victime și călăi. Victimele sistemelor comuniste nu prezintă o afiliere etnică, religioasă, socială sau politică deosebită, aceasta fiind caracteristica majoră și foarte distinctivă a politicii de victimizare a comuniștilor, caracteristică definitorie și în lucrarea dată. Oricine ar putea fi desemnat „dușman” și tratat în consecință. Nu rezultă totuși că victimizarea este aleatorie, ci mai degrabă criteriile de atribuire la categoria „dușman al statului” variază între diferite sisteme torționare. Aceste argumente fiind formulate, apelăm la text: „Colegul meu de grupă I.O. mi-a povestit că în sat la ei o mamă tânără și-a mâncat copilul. Primul său copil!”. Aceste gânduri, depozitate fără întreruperi, descriu procesul suferinței, problema insolubilă de a face față morții:

S-a stins focul mării dragoste dintre mamă și copil. Milioane de femei ar trebui să se cutremure auzind de această întâmplare. [...] La ce limită a conștiinței a ajuns omul în zilele noastre, în ce situație este pusă o femeie care merge împotriva instinctului său de mamă? Dar nu ea e canibală. Canibali sunt cei care mănâncă astăzi pâine albă. Canibali sunt cei care mănâncă două feluri de bucate la masă. Sunt canibali cei care au adus-o pe tânăra mamă la ștarea de a-și mânca pruncul. Blestemul va cădea asupra lor! Și judecata se va săvârși tot asupra lor!¹⁷.

(5) Identitatea literară a autorului – în acest sens, Alexei Marinat este un nume de referință, jurnalul său fiind plin de patos existențial, anxietate, pierdere, frică, pericol, suferință, durere și momente de revelație. Avem deplina certitudine că Alexei Marinat, supranumit și Soljenițin basarabean, se distinge în proza documentară și genul diaristic. Autorul individualizează acel infern concentraționar din nevoia de a lăsa o mărturie a experiențelor tragice trăite în detenție și exil geografic.

Prin urmare, izolarea carceral-spațială, ca formă de pedeapsă, este asociată cu instrumentul de tortură care particularizează rolul distanței și al izolării în experiența încarcerării. Revenind la perspectiva interdisciplinară a conceptului de spațiu concentraționar, aducem în valoare argumentele sociologului și profesorului de geografie umană Judith Pallot privind distincția între afecțiunile concentraționare *inerente* și *opționale*¹⁸. Afecțiunile concentraționare inerente sunt experiențele trăite de deținuți în virtutea lipsei de libertate, precum pierderea exercițiului, dreptului de a lua decizii, experiența încarcerării fiind rememorată la Marinat printr-o interiorizare a trăirilor:

cât despre deținuții politici, pușcăriașii vechi nu știau nici un caz când au murit de foame, de istovire fizică, de disperare, aruncându-se asupra gardului ca să fie împușcați... Aici, la kilometrul 152... începem să facem cunoștință în de noi, facem prietenii, ne grupăm ca să comunicăm, ca să ne ajutorăm, ca să avem cui spune un cuvânt de durere, de încurajare, ca să discutăm, altfel¹⁹ dacă ne izolăm, ne închidem în sine, sălbătăcim, suntem pierduți, cădem în depresii, ne sinucidem”.

Afecțiunile concentraționare opționale constituie practicile torționare ale autorităților penale care servesc pentru intensificarea suferințelor inerente: „Erau puși sub urmărire de

¹⁷ *Ibidem*, p. 11.

¹⁸ Pallot, Judith, „The Topography of Incarceration: The Spatial Continuity of Penalty and the Legacy of the Gulag in Twentieth- and Twenty-First-Century Russia”, *Laboratorium*, vol. 7, nr. 1, 2015, p. 89.

¹⁹ A. Marinat, *Eu și lumea...*, ed. cit., p. 82.

câini și echipe speciale, erau prinși și aduși înapoi la colonii, împușcați și înșirați lângă poartă, ca să-i vadă în fiecare dimineață cei care erau duși în pădure la lucru”²⁰.

În timpul Gulagului, degradarea la care au fost supuși deținuții politici, inclusiv cei basarabeni, în toate etapele procesului penal, a luat forma unei călătorii de reeducare spre un *homo sovieticus* ideologizat.

Universului concentraționar al lui A. Marinat este condiționat de dublul univers de acțiuni și de idei, congruent jurnalului lui Steinhardt „de fapte și de idei”²¹. Conștiința propriei valori și viziunea împlinirii profesionale îl urmăresc pe memorialist, însă explorarea triumfului este insistent îndepărtată de condiția opresivă în care se află: „O, cât de scump e timpul! Dac-aș avea condiții bune... aș face multe. În primul rând, aș scrie zi și noapte”²². Autorul cizelează cu atâta luciditate și siguranță fiecare experiență carcerală, încât conștiința lui se cristalizează în toate componentele sale: teologică, morală, civică, politică, estetică. Este o adevărată aventură a conștiinței, o lucrare de echilibru existențial raportată la ansamblul memoriilor deținuților politici din Basarabia, la dimensiunea represiunii politice angajate de regimul comunist. *Eu și lumea* este cartea unei victorii, victoria omului care are nevoie să confere sens existenței sale într-o lume demonizată și absurdă. Cartea însăși, cu destinul ei, este o victorie.

Bibliografie

Bahtin, Mihail, *Probleme de literatură și estetică*, traducere de N. Iliescu, prefață de Marian Vasile, Editura Univers, București, 1982.

Hulber, Maria, *Memorialistica deținuților postbelice românești*, Editura Ratio et Revelatio, Oradea, 2015.

Marinat, Alexei, *Eu și lumea: proză documentară*, Uniunea Scriitorilor, Chișinău, 1999.

Soljenițin, Aleksandr, *Arhipelagul Gulag*, Editura Univers, București, 1997.

Surse web

Foucault, Michel, „Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias”, în Neil Leach (ed.), *Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory*, Routledge, New York, 1997 – <http://web.mit.edu/allanmc/www/foucault1.pdf>.

Moran, Dominique, „Carceral Geography and the Spatialities of Prison Visiting: Visitation, Recidivism and Hyperincarceration”, *Environment and Planning, D: Society and Space*, 2013, vol. 31, nr. 1 – <http://dx.doi.org/10.1068/d18811>.

Pallot, Judith, „The Topography of Incarceration: The Spatial Continuity of Penalty and the Legacy of the Gulag in Twentieth- and Twenty-First-Century Russia”, *Laboratorium*, vol. 7, nr. 1, 2015, pp. 80-92 – <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:21e203bc.../content02>.

²⁰ *Ibidem*, p. 81.

²¹ M. Hulber, *Memorialistica...*, ed. cit., p. 16.

²² A. Marinat, *Eu și lumea...*, ed. cit., p. 17.